

Til Landbruksdepartementet
Avd. for skog- og ressurspolitikk
Postboks 8007 Dep
0030 Oslo

Deres ref.
200303127-/EDA

Vår ref. (bes oppgitt ved svar)
133/2004 MLA

Dato
30. juni 2004

Høring – Odelslovutvalgets innstilling NOU 2003:26 om odels- og åsetesretten

Vi viser til departementets høringsbrev datert 13. november 2003. Likestillingssenteret uttaler seg om NOU 2003:26 utelukkende i et likestillingsperspektiv. Vi har følgende merknader til utredningen:

I henhold til Odelslovutvalgets mandat skal det gis en vurdering av administrative og økonomiske konsekvenser av utvalgets forslag. Her burde også de likestillingsmessige konsekvensene vært med, jamfør departementenes egen utredningsinstruks. Ifølge Inst. S. nr. 167 (1999-2000) skal utvalget særlig vurdere: ”*virkningene av odelslovens regler for kvinners situasjon i landbruket*”. Dette er ikke nødvendigvis jamngodt med utredningsinstruksens krav til konsekvensanalyse.

Utvalget peker selv på to ting som har relevans for likestilling, i forhold til deres konkrete forslag til endringer. Det ene er full likestilling mellom kvinner og menn uavhengig av fødselsdato (hovedregel også for adoptivbarn og barn født i og utenfor ekteskap) samt åpning for at samboere skal kunne samodle og at samboer beskyttes ved den odelsberettigedes død. Vi vil komme tilbake til dette senere i vårt hørings svar.

Om odelsretten skal bestå eller ikke

Likestillingssenteret er opptatt av likestilling i landbruket. Som det framgår av NOUen er det flere kvinner med odelsrett som frasier seg retten sammenliknet med mennene. Foreldrenes forventninger til hvem som skal overta er en faktor som påvirker kvinners valg. Fortsatt er det en klar preferanse til at det er sønnene som skal overta gårdsdriften. Dette medfører press for kvinnene og det betyr i mange tilfeller også at jentene under oppveksten ikke har deltatt like mye i gårdsdriften som sine yngre brødre. Kvinners valg om de skal bruke odelsretten blir ikke tatt i et vakuum. Det er flere forhold som vil påvirke hennes valg. Som det framgår av NOUen har i noen tilfeller menn/ynge brødre med lavere odelsprioritet bedre forutsetninger og muligheter til å overta gården sammenliknet med kvinner med bedre odelsrett. I mange tilfeller presses søster til å vike for en yngre bror av familien, når det er snakk om å overta gården.

Når det gjelder hvem som skal drive gårdene, bør det være en politisk målsetting å ha et landbruk som er like attraktivt for både kvinner og menn. Det bør være et konkret politisk mål å øke kvinneandelen betydelig innenfor landbruket. Å iverksette spesielle stimulerings tiltak kan være helt nødvendig for å oppnå dette målet og vil være en erkjennelse av at kvinner med odelsrett i dag ikke har de samme forutsetninger og muligheter for å ta over gårdsdriften som menn har.

Inntil 1974 var denne forskjellsbehandlingen nedfelt i norsk lov – da het det seg at gutter hadde fortrinn til odal, selv om jentene var eldst. Unntak er gjort for de som er født før 1965. Det er viktig å erkjenne at slike holdninger også i dag preger særlig kvinners valg om å bruke odelsretten. Det hjelper ikke med kjønnsnøytrale lover så lenge andres holdninger og gammeldags praksis er med på å styre kvinners valg.

I diskusjonen om en eventuell opphevelse av odelsretten, er Likestillingscenteret blant de som mener det vil få alvorlige negative konsekvenser i forhold til en målsetting om å øke kvinneandelen i landbruket. I dag kan kvinner kreve odal med loven i hånd, og slik trosse eventuell familiær motstand. Vi deler fullt ut utvalgets konklusjon om at odelsretten i et likestillingsperspektiv fremdeles spiller en meget viktig rolle. Odelsretten er helt nødvendig for å oppnå økt likestilling når det gjelder hvem som skal eie og drive gårdene i framtiden. Likestillingscenteret støtter derfor utvalgets flertall på dette punkt om at odelsretten bør bestå.

Likestillingscenteret har fokusert på kommunene som en viktig arena for økt likestilling. Mange lokalsamfunn sliter med at unge mennesker flytter. Kvinnene har flyttet og flytter i større utstrekning enn menn fra bygdene. Kvinnene var ikke tiltenkt noen makt- eller statusposisjoner i bygda. Ordføreren, rådmannen, fotballtreneren, kjøpmannen er alle stillinger som tradisjonelt har vært forbeholdt menn. Kvinner taper ikke på å flytte fra bygdene og mange flytter for å ta utdanning, siden de jo likevel ikke skal overta farens reindrift eller gårdsdrift. Mange kommer ikke tilbake til hjemkommunen sin.

De moderne mennene flytter etter kvinnene. De ønsker å ha en kone som er yrkesaktiv, en likeverdig partner. Taperne derimot er de gammeldagse bygdene, som ikke har klart å omstille seg. Likestilling presser seg fram som en nødvendighet - det lønner seg å likestille. God distriktpolitikk krever at en tar likestillings spørsmål alvorlig. Vi er helt enig i at flere kvinnelige bønder enn i dag vil være en fordel for distriktene generelt og for landbruket spesielt, slik det blir påpekt i rapporten

Arealstørrelse – Odelsloven § 2

Kvinner som bruker odelsretten sin, overtar i gjennomsnitt mindre gårdsbruk hvor det ofte ikke er gjort investeringer av noen størrelse. Andelen kvinner som eier landbrukseiendommer er høyere enn de som faktisk driver gården, viser tall fra SSB. 26 prosent av landeiendommene ble i 1999 eid av kvinner, mens kun 13 prosent av eiendommene ble drevet av kvinner. En viktig årsak kan være at kvinner leier ut jordbruksarealet i større grad enn menn. Eller at eiendommen drives i ektefelles/samboers navn. Året etter (2000) ble 13,6 prosent drevet av kvinner, en minimal økning. Tilsvarende andel i 1979 var 7,3 prosent, ifølge innstillingen.

Odelslovutvalget påpeker at aksepten for den odelsrettslige likestillingen på sikt vil utjevne kjønnsforskjellene i eierskap mellom store og små odelseiendommer. Likestillingssenteret kan til dels være enige i dette, men vil advare mot en for optimistisk holdning. Det er et faktum at siden Odelsloven ble endret i 1974 har det skjedd en positiv utvikling sett i et likestillingsperspektiv. Det har vært en klar økning i kvinneandelen blant odelsberettigede overtakere av landbrukseiendom: Andelen har økt fra ni prosent til 22 prosent i perioden 1995-1999. Odelslovutvalget legger til grunn at denne økningen har fortsatt også etter 1999. Det viser etter vår mening hvor viktig lovverket er, selv om formelle rettigheter ikke er nok. Det må også jobbes med blant annet holdninger.

Det er viktig fortsatt å bruke lovverket som et virkemiddel også for økt likestilling i landbruket. Det er på den annen side et faktum at kvinner overtar mindre landeiendommer sammenliknet med menn, slik statistikken i utredningen viser. Jo større landeiendommen er, jo mindre sannsynlig er det at en kvinne eier den. Sammenliknet med menn, foretrekker kvinner oftere mindre gårder som kan drives i kombinasjon med arbeid utenfor gården, ifølge rapporten "Skal – skal ikke?" av Marit S. Haugen. Det er ikke sikkert denne preferansen hos kvinner endrer seg med økt aksept for odelsrettslig likestilling. Det kan derfor være viktig for økt likestilling i landbruket at arealgrensen holdes på et lavt nivå, slik utvalgets mindretall foreslår.

Samodling – Odelsloven § 13

Likestillingssenteret støtter utvalgets forslag i å gi samboere rett til å samodle og at samboere gis et vern i de tilfeller hvor odelsberettigede dør. "Familien" er ikke en klart definert størrelse i dagens samfunn. Både samboere og registrerte partnere bør likestilles med ektefeller med felleseie når det gjelder adgang til samodling.

"Enkefordrivingsparagrafene" – Odelsloven §§ 34-36

Likestillingssenteret er spesielt opptatt av den sårbare gruppen som gjenlevende uten odelsrett er. Dette vil i de aller fleste tilfeller dreie seg om odelsløse kvinner, siden de fleste gårdsbruk i Norge eies og drives av menn. Dette er kvinner som kanskje gjennom et langt liv har hatt sitt hjem og sin arbeidsplass på gården. Likestillingssenteret mener dagens lov virker diskriminerende mellom kvinner og menn.

La oss tenke oss et ektepar som har overtatt gården etter hans foreldre. I hele livet har de begge eid og drevet gården sammen. Han har hatt odelen. Dersom hun dør først, vil han kunne sitte på gården så lenge han lever. Dersom han dør først, vil deres felles barn eller hans særkullsbarn kunne forlange å få odel når hun blir pensjonist. Dersom barnet som gjør sin odelsrett gjeldende er over 25 år, kan barnet forlange gården før enken når pensjonsalder. Dette er etter vårt syn en urimelig forskjellsbehandling av ektefellene. I tillegg er det slik at for barnløse enker som når pensjonsalderen, kan andre odelsberettigede slektninger kreve å få overta gården til odelstakst. Enken står med andre ord uten vern for å fortsette og drive gården.

Vi forstår av utredningen at det er svært mange konstellasjoner her, for eksempel vil gjenlevende kunne være dels bruker og dels eier. Hovedregelen i dag er at når den odelsberettigede dør, skal gjenlevende kunne fortsette å bo på gården til vedkommende når pensjonsalder. Samboere er pr. i dag ikke like godt beskyttet og det er bra utvalget foreslår endringer her. Utvalget foreslår i ny § 35 å likestille samboere

med ektefeller, noe Likestillingssenteret som sagt støtter. De arverettslige reglene gjelder dog fortsatt.

Likestillingssenteret vil foretrekke at paragrafene 34 og 36 fjernes helt fra Odelsloven. Paragrafene 34 og 36 vil i hovedsak ramme kvinner i lang tid framover dersom de ikke endres eller fjernes. Dersom § 34 beholdes, bør paret likestilles i forhold til hvem som kan fordrive hvem. Det kan virke som om bruken av disse såkalte "enkefordrivningsparagrafene" er et skjult problem. Det kan blant annet skyldes at enkene overlater gårdene "frivillig" fordi enkene er smertelig klar over at de ikke har noe juridisk krav på gården.

Dersom paragrafene blir stående, er det viktig å sørge for at Odelsloven gir beskyttelse til denne gruppen. Et slikt vern er selvsagt like viktig for menn som gifter seg med eller er samboer med kvinnelige gårdeiere med odelsrett og for de som inngår partnerskap med gårdeiere med odelsrett.

Lovteksten som utvalget foreslår i § 35 er denne: *"Er ein ektemake avliden og let etter seg odelsjord i felleseige med den attlevande som ikkje har best odelsrett, kan ikkje stykbarn eller deira barn ta jorda frå den attlevande før barnet har fylt 18 år. Vernet kan lengjast utover dette tidspunktet når noko anna ville vere klårt urimeleg, omsyn tatt til begge partar. Paragraf 34 andre stykket gjeld tilsvarande. Første stykket gjeld tilsvarande når attlevande i ekteskapsliknande sambuarforhold blir eigar av avlidnes odelsjord."*

Likestillingssenteret mener det er uklart hva som menes med *"klårt urimelig, omsyn tatt til begge partar"*. Formuleringen åpner for et skjønn som kan være vanskelig og som vil kunne ramme kvinner særlig.

Gjenlevendes rett til gratis husrom – Odelsloven § 38

Ordlyden i ny § 38 er i utvalgets forslag slik formulert:

"Når ein attlevande ektemake må gje frå seg eigedomen etter §§ 34-36, har han eller ho rett til høveleg gratis husrom dersom dette er mogleg og rimelig med omsyn til interessane til overtakaren. Dette gjeld ikkje når vedkomande har flytt frå eigedomen for godt utan atterhald om husrom der."

Utvalget foreslår en innstramming når det gjelder gjenlevendes rett til gratis husrom. Som påpekt tidligere i dette høringssvaret vil gjenlevende i de aller fleste tilfeller være kvinner. Denne bestemmelsen vil derfor i mye større grad ramme kvinner enn menn, kvinner som i tillegg ofte er dårligere stilt økonomisk enn sine menn.

Overgangsregler – Odelsloven § 78

Likestillingssenteret støtter utvalgets forslag til endringer i § 78 om overgangsreglene i dagens lov. Dagens overgangsbestemmelser virker blant annet diskriminerende for kvinner i forhold til deres brødre født før 1965. Reglene er, som utvalget påpeker, også problematisk i forhold til Den europeiske menneskerettskonvensjonen.

Likestillingssenteret konkluderer med at dersom politikerne ønsker økt likestilling i landbruket og en større andel kvinnelige bønder, er en modernisert utgave av Odelsloven et viktig verktøy for å nå dette målet.

Med hilsen

Mona Larsen-Asp
underdirektør